

Enes Pelidija

O BOŠNJAČKOJ ELITI XVIII STOLJEĆA

REZIME

Karlovački mirovni ugovor iz 1699. godine imao je dalekosežne posljedice na cjelokupno stanje u Osmanskom carstvu. To se posebno vidjelo u njegovim evropskim pograničnim pokrajinama. Najbolji primjer za to je Bosanski ejalet. I u prethodnom periodu domaće stanovništvo imalo je odlučujuću ulogu u odbrani Bosne od napada austrijske i mletačke vojske. To će posebno doći do izražaja u tri rata koja su se vodila na teritoriji Bosanskog ejaleta XVIII stoljeća (1714–1718.; 1737–1739. i 1788–1791.). Mnogi nedovoljno upućeni su se pitali kako je ova pokrajina mogla ostati pod sultanovom vlašću.

Međutim, kada se upoznaju sa stanjem, prilikama i posebno mišljenjem domaćeg stanovništva, onda odgovor na ovo pitanje i nije težak. Naime, to je vrijeme kada su se u Bosni skoro svi društveni slojevi angažirali u odbrani ovih prostora. U tom smislu su preduzete i odgovarajuće odbrambene mjere. Izgrađeno je više novih i popravljene su brojne ranije napuštene i zapuštene tvrđave i drugi fortifikacioni objekti. Također je pored postojećih osnovano više novih kapetanija. Dosta se uradilo i na komunikacionoj povezanosti urbanih sredina. No, najpresudniji razlog bila je svijest tadašnjih ljudi. Oni su Bosnu doživljavali kao svoju jedinu domovinu. Zato su je i u svim kritičnim situacijama branili i odbranili. To su činili ne za sultana i osmansku državu, nego za sebe i zbog svog patriotizma.

U tome su vidnu ulogu igrali istaknuti pojedinci i cijele porodice. Njihovi članovi su tradicionalno bili na istaknutim civilnim i vojnim položajima. U pravilu su to bile ugledne, poštovane i bogate osobe. Za razliku od elite nekih drugih sredina, bošnjačka elita XVIII stoljeća je većinom bila povezana brojnim nitima sa svim društvenim slojevima. Time je dijelila i sudbinu “običnih” ljudi. O tim pojedincima, porodicama i položajima koje su zauzimali više je napisano na stranicama ovoga rada. U njemu su neki podaci dijelom odranije poznati, a drugi se po prvi put pojavljuju. To je samo jedan dio ove interesantne teme koja zaslužuje svestraniju i dublju obradu jer predstavlja jednu od praznina bosanskohercegovačke historiografije.

Karlovački mirovni ugovor (1699.) donio je brojne promjene na prostorima evropskog dijela Osmanskog carstva. One su se manifestirale u velikim teritorijalnim gubicima, te različitim državnim i društvenim sferama života. Posebno se to osjećalo u pograničnim mjestima. Umjesto dotadašnjih vojnih planova o teritorijalnom širenju Carstva na prostorima zemalja srednje Evrope, nove okolnosti tjerale su osmanske vlasti da iz ofanzivnog pređu u defanzivni položaj.

Ovakva promjena stanja imala je direktnog uticaja i na Bosanski ejalet. Odlukama mirovnog ugovora u Srijemskim Karlovcima, Bosanski ejalet je ostao bez teritorija na prostorima Like, Korduna i Dalmacije. Iako se u XVII stoljeću ova osmanska pokrajina graničila jednim dijelom sa teritorijama Habzburške monarhije i Mletačke republike, ta granična linija je od 1699. godine znatno proširena¹. Drugi važan element koji je uticao na cjelokupno stanje Bosanskog ejaleta prvih decenija XVIII stoljeća bio je dolazak relativno velikog broja muslimanskog stanovništva sa prostora koji su pripali članicama Svete lige (Habzburškaog monarhiji i Mletačkoj republici). Po nekim procjenama bilo je oko 130.000 izbjeglica sa prostora Ugarske, Slavonije, Like i Dalmacije.²

¹ Ešref Kovačević, *Granice bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj republici po odredbama Karlovačkog mira*, Sarajevo 1973, 15-17

¹ Adem Handžić, *Bosanski namjesnik Hekim-oglu Ali-paša*, u knjizi *Studije o Bosni, historijski prilozi iz osmansko-turskog perioda*, Istanbul 1994., 263.

² Enes Pelidija, *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira*, Sarajevo 1989., 89-145 (dalje: E. Pelidija, *Bosanski ejalet*); isti, *Banjačučki boj iz 1737. – uzroci i posljedice*, Sarajevo 2003., 137-186 (dalje: E. Pelidija, *Banjačučki boj*).

U promjeni odnosa političkih i vojnih snaga na terenu, ovo je bio još jedan od dodatnih elemenata i na jačanju svijesti domaćeg stanovništva, prije svega islamske vjere. Bosanski ejalet u narednim decenijama XVIII stoljeća ne čeka pomoć iz Istanbula. On samo preduzima određene odbrambene mjere u cilju uspješnijeg suprotstavljanja napadima oružanih snaga susjednih država. Bošnjaci su već tada osjećali potrebu da se na vrijeme pripreme i oslone na vlastite snage. U tome im je dobra pouka bio Bečki rat (1683-1699.), gdje su svi oni koji su očekivali pomoć centralne osmanske vlade u dobroj mjeri bili uskraćeni za traženu pomoć. Zato su već prvih godina XVIII stoljeća započeli obnavljanje brojnih starih fortifikacionih objekata, te gradnju novih duž pograničnih mjesta. U narednim decenijama vojno se osposobljavaju i u unutrašnjosti Bosanskog ejaleta.³

Uporedo sa tim došlo je i do osnivanja novih kapetanija. Poslije Karlovačkog mira u Bosni je preostalo 12 kapetanija. Međutim, u XVIII stoljeću osnovano je novih 28. Od toga je samo između 1699. i 1718. godine formirano 13 i to skoro u cijelosti duž pograničnih mjesta. Sjedišta novoformiranih kapetanija bila su: *Onogošt, Klobuk, Stolac, Počitelj, Mostar, Ljubuški, Rog, Duvno, Stara Ostrovica, Kozarac, Kobaš, Bosanski brod i Vranduk*. Godine 1711. ukinuta je *roška*, a u austrijsko-osmanskom ratu 1716-1718. godine i *brodska* kapetanija. Tako su poslije Požarevačkog mira (1718.) u Bosni preostale 23 kapetanije. No, u narednom periodu dolazi do formiranja novih 11 kapetanija sa sjedištem u: *Glamoču, Kupresu, Džiski Sani (Sanski Most), Doboju, Tešnju, Gradačcu, Tuzli, Zvorniku, Novom Pazaru, Ključu kod Gacka i Kolašinu*. Do sredine XVIII stoljeća, pored postojećih, formirane su još četiri kapetanije: u *Prijedoru, Petrovcu, Maglaju i Tari*.⁴ Iz navedenog se vidi da je cio prostor Bosanskog ejaleta bio prekriven kapetanijama koje su sa postojećim vojnim utvrđenjima predstavljale odbrambenu kičmu Bosne.

No, sami za sebe, vojni objekti ne bi imali toliki značaj da se na njihovom čelu nisu nalazili pojedinci i cijele porodice koje su predstavljale elitni dio bošnjačkog društva. Među poznatijim kapetanskim porodicama bili su: **Ahmedbegovići, Akbabići, Arnautovići** (kasnije poznatiji po prezimenu **Krupići**), **Begovići, Beširevići, Cerići, Čekići, Čirići, Ferhadpašići – Soko-**

³ Hamdija Kreševljaković, *Kapetanije*, Izabrana djela, knj. I, 29/30 (dalje: H. Kreševljaković, *Kapetanije*).

⁴ *Ibidem*, 81-237.

lovići, Fidahići, Firdusi, Gradašćevići, Hadžialići, Ibrahimpašići, Jakirlići, Kapetanovići, Kulenovići, Kulinovići, Ljubunčići, Mušovići, Osmanpašići, Pašići, Resulbegovići, Rizvanbegovići, Šarići, Tasovac, Uzeirbegovići i Vučijakovići.⁵

Naročito su značajnu ulogu imale pojedine ličnosti iz ovih porodica. Među takvima su: **Ali-beg Cerić** koji je 1717. godine uspješno odbranio Bosanski Novi, kojeg je sa većim vojnim snagama napao grof *Ivan Drašković*.⁶ U prvim decenijama XVIII stoljeća posebno je bio cijenjen i poznat **Osman-beg Beširević**. On je od 1690. do 1727. godine bio na položaju *ostrožackog kapetana*. U tom periodu je uspješno organizirao odbranu i u dva rata (bečkom 1683–1699. i onom 1714–1718.) odbranio povjerenu mu kapetaniju od brojnih napada austrijske i mletačke vojske. Njegova kapetanija obuhvatala je: *Ostrožac, Bilu Stinu, Cazin, Štulić, Pećigrad, Veliku i Malu Kladušu, Podzvizd, Furjan, Drežnik, Cetin i Sv. Juraj*.⁷

Istovremeno je u drugom kraju Bosanskog ejaleta na prostoru Hercegovačkog sandžaka sličnu ulogu i značaj imao njegov imenjaka, *trebinjski kapetan Osman-aga Resulbegović*. On je od 1712. do 1728. godine bio najznačajnija ličnost ne samo povjerene mu kapetanije, nego i šireg dijela Hercegovačkog sandžaka. O tome nam govore brojni dokumenti iz Državnog arhiva u Dubrovniku, te neki do sada objavljeni radovi.⁸ Za razliku od **Osman-bega Beširevića, Osman-aga Resulbegović** je pored podizanja novih i jačanja postojećih fortifikacionih objekata veliku pažnju posvećivao društvenom i privrednom razvoju ovoga kraja.⁹ Zbog stečenih zasluga imenovan je u zvanje paše. No, zbog nekih nezakonitih odluka u vezi s trgovinom, vlada Dubrovačke republike optužila ga je Visokoj Porti. Zbog toga je bio

⁵ *Ibidem*, 94.

⁶ *Ibidem*, 109/110; E. Pelidija, *Bosanski ejalet*, 130.

⁷ Državni arhiv u Dubrovniku, *Acta Turcarum* B IX, 42/20. 03. 12. 1713. godine. O ovoj ličnosti ima na stotine dokumenata u Državnom arhivu u Dubrovniku. O ovoj ličnosti vrlo interesantno piše i Mustafa Busuladžić, *Osman-paša Resulbegović*, Gajret, kalendar za 1939., Sarajevo 1938.; E. Pelidija, *Bosanski ejalet*, 42, 68, te na više drugih mjesta sve do 258 strane.

⁸ Orijentalni institut u Sarajevu, *Basbakanlik arsivi, Istanbul, Muhimme defetr 223, 26/II, 218/2, 27. 11. 1711. – 12. 07. 1714.* (dokumenti koji se nalaze u defteru pisanom od sredine ševvala 1123. do konca džumadel ahira 1125.) f. r.

⁹ H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 131-135.

smijenjen sa položaja. Naslijedio ga je najstariji sin **Ibrahim**, a zatim i unuk **Sulejman**. Tokom cijelog XVIII stoljeća njihovi nasljednici bili su na čelu *trebinjske kapetanije*.¹⁰ Tako je u širem području porodica **Resulbegović** bila jedna od najuglednijih i najmoćnijih u ovom dijelu Hercegovine, a samim time i Bosanskog ejaleta.

Poznati ratnik koji je svoje vojničko znanje pokazao kako u odbrani Bosne tako i na drugim frontovima daleko od Bosanskog ejaleta bio je *banjalučki kapetan Mehmed-beg Ferhadpašić-Sokolović*. Dužnost kapetana banjalučke kapetanije obavljao je od 1708. do 1736. godine. U tom periodu uživao je veliki autoritet ne samo za vojna, nego i druga pitanja. Godine 1736. otišao je sa odredima sultanove vojske iz Bosanskog ejaleta da ratuje protiv Rusije. Zajedno sa njim bile su i mnoge tadašnje ugledne ličnosti kao što su: *kliški sandžak-beg Mehmed-beg Dugalić-Malkoč*, *Rustem-beg Šahinpašić*, *Avdi-beg i Husein-beg*, unuci *Mehmed-paše Korče*, Zvorničanin *Abdizaim-beg Džaferzaimbegović*, *tuzlanski kapetan Derviš-Hasan-beg Osmanbegović*, *ljubuški kapetan Ali-beg Hadžalić*, te mnogi drugi. Njih je predvodio tadašnji hercegovački sandžak-beg *Bećir-paša Čengić*. U bici protiv ruske vojske kod Ozije (Očakova),* 14. jula 1737. godine zarobljen je i pogubljen sa mnogim istaknutim ličnostima.¹¹

Po svom teritorijalnom opsegu, ali i geostrateškom značaju, jedna od najvećih i najznačajnijih kapetanija Bosanskog ejaleta bila je *Stara Ostrovica*. U XVIII stoljeću njeni kapetani bili su iz porodice **Kulenović**. Prvi poznati kapetan iz ove porodice bio je **Salib-aga**. Njegov ugled i uticaj bio je izuzetno veliki u prvim decenijama iza Karlovačkog mirovnog ugovora. On je u periodu između 1699. i 1722. godine obavljao dužnost ne samo *ostrovičkog kapetana*, nego i *zadarskog emina* (1707.).¹² Upravo nam ovaj primjer govori da su kapetani obavljali ne samo vojničke nego i druge, vrlo često i značajne

¹⁰ Aleksije Olesnicki, *Bosanska vojska pod zapovjedništvom Bećir-paše Čengića u rusko-turkom ratu 1737.*, Rad JAZU, knj. 269, razred historičko-filološka i filozofsko-jurističkoga, 121, u Zagrebu 1940., 115; Omer Novljanin, Ahmed Hadžinesimović, *Odbrana Bosne 1736-1739. (dvije neobjavljene kronike)*, preveli i priredili dr. Fehim Nametak i dr. Lamija Hadžiosmanović, Zenica 1994., 105-108.

* Grad u današnjoj Ukrajini.

¹¹ H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 170/171.

¹² Salih Sidki Hadžihuseinović-Muvekkit, *Povijest Bosne 1*, Sarajevo 1999., 470 (dalje: S. S. Hadžihuseinović-Muvekkit, *Povijest Bosne 1*).

privredne poslove. Po naređenju *bosanskog beglerbega Abdulah-paše Muhsin-zadea*, zbog nekih ranijih propusta, 1722. godine pogubljen je zajedno sa *bihaičkim kapetanom Mustafa-pašom*.¹³

Na položaju *ostoržačkog kapetana* naslijedio ga je sin *Mahmud-beg*. On će tu dužnost obavljati dobro i savjesno. U međuvremenu se pokazao kao sposoban vojni zapovjednik. To će posebno doći do izražaja u austrijsko–osmanskom ratu 1737–1739. godine. Te 1737. godine je od austrijske vojske uspješno odbranio *Staru Ostrovicu*. Zbog stečenih zasluga unaprijeđen je u čin paše. U tom zvanju učestvovao je i u ratu protiv Perzije. U jednoj od brojnih bitaka protiv perzijske vojske poginuo je kod *Hamadana* 1744. godine.¹⁴

Salib-aga i sin mu **Mahmut-paša Kulenović** su u prvoj polovini XVIII stoljeća najviše doprinijeli izgradnji *Džisri Kebira (Kulen Vakufa)*, *Havale* i palanke *Čovka*. Također su inicirali i brojne druge građevinske radove. To je doprinijelo proširenju i uvećanju *Stare Ostrovice* i *Orašca*. Njihov veliki doprinos bio je i u podizanju brojnih kuća, najviše u ruralnim područjima, te podizanju četiri džamije u *Staroj Ostrovici*, *Džisri Kebiru*, *Havali* i *Oracu*, koje su se prozvale imenom tadašnjeg sultana Ahmeda III.¹⁵ Među istaknutijim ličnostima i ujedno *ostrožačkim* kapetanima iz porodice **Kulenović** bio je **Hadži Ibrahim-beg**. On je dužnost *ostrožačkog kapetana* obavljao od 1783. do 1792. godine. U novom austrijsko–osmanskom ratu 1788–1791. godine uspješno je odbranio ovaj dio Krajine. Naslijedio ga je **Mehmed-beg**, u narodu poznatiji pod imenom **Kulin-kapetan**. On će kapetansku dužnost obavljati do 1806. godine.¹⁶ Ove ličnosti, koje su pripadale vodećim vojnim zapovjednicima ne samo Bosanske krajine nego i Bosanskog ejaleta u XVIII stoljeću, zaslužuju da se temeljitije istraže i da im se da ono mjesto koje im pripada u historiji ove zemlje.

Među kapetanijama koje su osnovane poslije Karlovačkog mira (1699.) bila je i *gradačaćka*. Interesantno je primijetiti da su dvojica njenih kapetana **Mehmed** i sin mu **Osman** bili na čelu ove kapetanije više od šest decenija. To znamo iz podatka da je **Mehmed-kapetan** obavljao dužnost gradačaćkog kapetana u vremenskom periodu nešto prije 1749. do iza 1781. godine,

¹⁴ H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 171.

¹⁵ *Ibidem*, 172/3.

¹⁶ *Ibidem*, 182/3.

te da je njegov nasljednik i sin **Osman-kapetan** ovu dužnost obavljao do 1812. godine.¹⁷ Novija znanstvena istraživanja donekle korigiraju podatak o vremenu kapetovanja **Mehmed-kapetana**. Na nišanu ovoga kapetana vidi se da je živio do hidžretske 1169. (1755/56.) godine. Po mišljenju dr. Husnije Kamberovića, od tada pa do 1781. godine vjerovatno je tu dužnost obavljala druga ličnost iz porodice **Gradašević**, čije ime je do sada nepoznato.¹⁸ U toku obavljanja kapetanske dužnosti, oni su dosta doprinijeli ne samo vojnom jačanju kapetanije, nego i privrednom razvoju cijelog ovoga kraja. U želji da se što više obradi plodno zemljište u slabo naseljenoj Posavini, ovi kapetani su sa strane dovodili radnu snagu na nenaseljena imanja. U tome je posebno veliki udio imao **Osman-kapetan**, otac vođe Pokreta za autonomiju Bosne, gradačačkog kapetana **Husein-bega Gradaševića**. Vremenom su gradačački kapetani iz porodice **Gradaševića** postali vlasnici velikog broja čiftluka i čiftlučkih kuća.¹⁹

Položaj i bogatstvo učinili su ne samo kapetane nego i druge članove njihove porodice izuzetno moćnim i uticajnim kako na prostorima Posavine tako i u drugim dijelovima Bosanskog ejaleta. To je posebno došlo do izražaja u drugoj polovini XVIII i prvim decenijama XIX stoljeća.²⁰

Među značajnijim kapetanskim porodicama bili su i zvornički **Fidabići**. Oni su dali više ličnosti koje su obavljale ne samo kapetansku nego i druge dužnosti. Vjerovatno je najistaknutija ličnost ove porodice bio **Mehmed**. On je kao *zvornički kapetan* učestvovao u poznatom Banjalučkom boju (04. 08. 1737.) kao vojni zapovjednik. Zbog stečenih zasluga od sultana **Mahmuda I** (1730–1754.) dobio je zvanje *gazije*, a zatim je imenovan i na položaj *zvorničkog sandžak-bega*.²¹ Veliki uticaj imali su i drugi zvornički kapetani iz porodice **Fidabić-Abdullah i Mehmed II**. Na čelu ove kapetanije bili su u drugoj polovini XVIII stoljeća.²²

¹⁷ Dr. Husnija Kamberović, *Husein-kapetan Gradašević (1802–1834.)*, Biografija, Gradačac 2002., 8.

¹⁸ Ahmed S. Aličić, *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine*, Sarajevo 1996., 69.

¹⁹ *Ibidem*, 1–418.

²⁰ H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 186; E. Pelidija, *Banjalučki boj*, 341.

²¹ H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 187.

²² *Ibidem*, 193/4.

Među uvaženijim ličnostima Bosne XVIII stoljeća bili su i tuzlanski kapetani **Derviš Hasan-beg**, te njegovi sin i unuk, koji su bili i nasljednici na dužnosti *tuzlanskog kapetana*, **Derviš Ahmed-beg** i **Sulejman-beg Osman-pašić**. Po mišljenju Hamdije Kreševljakovića, bili su potomci bosanskog namjesnika **Topal Osman-paše**.²³ *Tuzlanska kapetanija* je u XVIII stoljeću ubrajana među značajnije i bogatije. I to je spomenutim ličnostima davalo još veći značaj i ugled u društvu vodećih ličnosti Bosne.

Jedna od novoosnovanih kapetanija poslije Karlovačkog mira bila je i *onogoštska*. Nalazila se na prostoru današnjeg Nikšića i njegove okoline. U ovaj grad su se zadnje decenije XVII i prvih godina XVIII stoljeća naselile izbjeglice iz (Herceg) Novog, Risna i Tivta, koje je u Bečkom ratu (1683–1699.) zauzela mletačka vojska. Zajedno sa starosjediocima ovi novi naseljenici su za relativno kratko vrijeme uz pomoć države ovo mjesto pretvorili u veći društveni i privredni centar. Također su izgradili i tvrđavu. Sve je to doprinijelo da osmanske vlasti nešto prije 1703. godine donesu odluku o formiranju *onogoštke kapetanije*. Njeni prvi kapetani bili su, po predanju, neki **Kumrija**, odnosno, po drugoj verziji, **Salih-beg Danović**. Kada je u pohod na crnogorske nahije 1714. godine pošao bosanski namjesnik **Numan-paša Čuprić**, u toku vojnih djelatnosti sa pobunjenim Crnogorcima istakli su se **Mušovići**. Zbog stečenih zasluga **Numan-paša** im je dao onogoštsku kapetaniju na upravu. To je u narednim godinama dovelo do otvorenog rata porodica **Danović** i **Mušović**. Na kraju su kao pobjednici izašli **Mušovići**. Najpoznatiji član ove porodice bio je **Hamza-kapetan**. Dužnost onogoškog kapetana obavljao je između 1758. i 1775. godine. Njegovi nasljednici bili su **Salih-aga** i **Bećir-kapetan**.²⁴ Svi su uživali ugled velikih ratnika i pravednih ličnosti. Neki od njih, kao npr. **Hamza-kapetan**, spominju se i u *Gorskom vijencu* crnogorskog vladike Petra Petrovića Njegoša.²⁵ Zbog zasluga u odbrani granica Bosanskog ejaleta bili su poznati i cijenjeni i u drugim krajevima ove osmanske pokrajine.

Sličan značaj i ugled imali su i *klobučki kapetani* iz porodice **Akbabića**. I oni su u Klobuk došli iz Risna. U XVIII stoljeću članovi ove porodice

²³ *Ibidem*, 196–198.

²⁴ Petar Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, Beograd 1965. godine.

²⁵ H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 200–203.

Murat, Selim, Alija i Sulejman bili su na položaju *klobučkih kapetana*.²⁶ Po svojoj dužnosti i ulozi u Bosanskom ejaletu ubrajaju se među ugledne i značajne ličnosti Bosanskog ejaleta u XVIII stoljeću.

Na prostoru Hercegovačkog sandžaka oko 1705. godine osmanske vlasti su formirale i *ključku kapetaniju*. Njeni kapetani bili su iz porodice **Tanović**. Prvi koji se navodi kao kapetan ove kapetanije zvao se **Omer, sin Alije**. Iz natpisa na njegovom mezarju vidi se da je ovu dužnost obavljao između 1705. i 1730. godine.²⁷ Noviji arhivski podaci korigirali su ranije mišljenje da je ključka kapetanija osnovana oko 1740. godine.²⁸ U XVIII stoljeću kapetani iz ove porodice bili su i **Abdul Baki-aga** (u. 1749.), **Mustafa I** (u. 1761.), **Ali-beg** (u. 1778.) i **Mustafa II** (u. 1818.).²⁹ Svi oni sa drugim članovima porodice predstavljali su ugledne i uticajne ličnosti Bosanskog ejaleta u XVIII stoljeću.

Slično kao i prethodne, onogoštka, klobučka i ključka kapetanija, poslije 1699. godine u Hercegovačkom sandžaku osnovana je i *vidoška kapetanija*. Po dosadašnjim saznanjima, formirana je nešto prije 1705. godine. Ime je dobila ne po gradu **Stocu**, nego po srednjovjekovnoj *vidoškoj tvrđavi* koja se nalazi u blizini ovoga grada. U prvoj polovini XVIII stoljeća njeni kapetani su bili iz porodice **Šarić**. Najistaknutija ličnost iz ove porodice bio je **Smail-kapetan**. Na povjerenoj kapetanskoj dužnosti bio je od 1731. do 1761. godine. Prije njega kapetansku dužnost obavljali su: **Ali-aga** i **Osman-aga**.³⁰ Poznati članovi porodice Šarić iz ovoga vremena bili su i **Smail-kapetanova** braća **Sulejman-beg** i **Jašar-beg**. Oni su održavali poslovne odnose sa Dubrovačkom republikom.³¹

U posljednjim godinama **Smail-kapetanove** uprave došlo je do otvorenog sukoba između njega i **Mehmeda Zulfikara Rizvanbegovića** oko kapetanskog položaja. Po mišljenju Hamdije Kreševljakovića, **Zulfikar-beg Rizvanbegović** bio je na pložaju vidoškog (stolačkog) kapetana od 1761.

²⁶ Tahir Tanović, *Ključka kapetanija u Hercegovini i porodica Tanović*, Sarajevo 2000., 34–37 (dalje: T. Tanović, *Ključka kapetanija*).

²⁷ H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 204.

²⁸ T. Tanović, *Ključka kapetanija*, 36.

²⁹ H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 207–209.

³⁰ Hamdija Kapidžić, *Ali-paša Rizvanbegović i njegovo doba*, Sarajevo 2001. 21 (dalje: H. Kapidžić, *Ali-paša*).

³¹ H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 210–213.

do smrti 1802. godine.³² Međutim, dr Hamdija Kapidžić je na osnovu dubrovačke arhivske građe utvrdio da je prvi vidoški kapetan iz porodice **Rizvanbegovića** obavljao tu dužnost u drugoj polovini XVIII stoljeća do 1802. godine, ali ne precizira vrijeme kada je počeo upravljati ovom kapetanijom.³³ Savremenici su ga opisali da je bio “*ozbiljan, staložen i tolerantan čovjek*”.³⁴ Njegov ugled bio je uvećan ne samo porodičnim bogatstvom i kapetanskim položajem nego i ženidbenom vezom sa kćerkama **Omer-bega Babića**. Iz prvog braka su mu sinovi: **Mustaj-beg** i **Hadži Mehmed-beg (Hadžun)**, a **Omer-beg, Ali-aga, Halil-aga** i **Derviš-beg** iz drugog braka.³⁵

Poslije 1699. godine osnovana je i *mostarska kapetanija*. Po mišljenju akademika Hamdije Kreševljakovića, to je moglo biti između 1700. i 1706. godine. Njen prvi poznati kapetan bio je **Abmed-aga Vučjaković**.³⁶ Tokom XVIII stoljeća, uz manje prekide uzurpatora, kapetansku dužnost su obavljali **Abmed-agini** nasljednici: **Mehmed-beg, Zejnul-Abidin** i **Mehmed II**.³⁷ Tako je porodica **Vučjakovića** zadržala svoju moć i ugled koji je imala i u prethodnim stoljećima.

U želji da im pogranična mjesta vojnički budu što organiziranija, Osmanlije su poslije 1699. godine formirale i *počiteljsku kapetaniju*. Njen prvi poznati kapetan bio je **Jusuf-aga Tasovac**. On je uživao izuzetan ugled kako okolnih kapetana tako i Dubrovčana. Na položaju počiteljskog kapetana bio je do smrti 1741. godine. Njegovi nasljednici bili su: **Ibrahim-aga, Omer-kapetan**, njegov sin **Ibrahim i Smail-kapetan**, koji je poznatiji pod imenom **Gavran-kapetan**.³⁸ Svi su oni, kao i kapetani iz drugih porodica, imali velika ovlaštenja vezana za mnoga lokalna pitanja, ali su uvijek sve značajnije odluke morali uskladiti sa interesima Visoke Porte u Istanbulu. To se vidi i na primjeru kada osmanska vojska 1716. godine od Mlečana osvaja Gabelu. U želji da preduhitre iznenađenje i što prije ovu tvrđavu učine sigurnom, sredinom aprila 1715. godine u Gabeli borave trojica kapetana:

³² H. Kapidžić, *Ali-paša*, 30-33.

³³ H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 211.

³⁴ H. Kapidžić, *Ali-paša*, 31, 32.

³⁵ H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 216.

³⁶ *Ibidem*, 216-218.

³⁷ *Ibidem*, 220, 221.

³⁸ DAD, *Prepiska 18-184/1.*, 3349, fasc. I, dok. 144, 14. 04. 1716.

vidoški (stolački) *Abmed Šarić*, mostarski – *Abmed-aga Vučjaković* i počiteljski *Jusuf-aga Tasovac*.³⁹ Interesantno je primijetiti da se sve trojica spomenutih kapetana u ovo vrijeme oslovljavaju kao *age*, a ne *begovi*. Tako je bilo i sa još nekim kapetanima u drugim sandžacima Bosanskog ejaleta.

Neke od navedenih ličnosti susrećemo i u Boju kod Banje Luke. Među njima bili su sljedeći kapetani: novski – *Džafer-beg Cerić*, krupski – *Omer-beg Arnautović*, bihaćki i “zapovjednik sve bihaćke krajine” – *Derviš-beg Ahmedbegović*, ostrožački – *Ibšir-kapetan Beširević*, livanjski – *Hasan-beg Ljubunčić*, trebinjski – *Ibrahim-beg Resulbegović*, jajački – *Mahmud-beg*, kobaški – *Mustafa*, tešanjski – *Hadži Hasan*, kazarački – *Murat*, novopazarski – *Jahja*, ostrovički – *Salih-aga Kulenović*, gradačački – *Muhamed-kapetan Čoso*, zvrnički – *Mehmed-beg Fidahić*, klobučki – *Murat-kapetan Akbabić*, ključki – *Abdubaki-aga Tanović*, kolašinski – *Ibrahim-aga*, vidoški (stolački) *Smail-kapetan Šarić*, mostarski – *Mehmed-beg Vučjaković*, počiteljski – *Jusuf-aga Tasovac*, ljubuški – *Ali-aga Hadžialić* i duvanjski – *Ibrahim Hasan*.⁴⁰ Navedeni kapetani su predstavljali najveći dio vodećih vojnih ličnosti Bosanskog ejaleta iz prve polovine XVIII stoljeća. Zahvaljujući njima ova pogranična osmanska pokrajina u evropskom dijelu Carstva uspjela se odbraniti u ratovima 1714–1718. i 1737–1739. godine. Vojni uspjesi uvećali su njihov ugled i slavu ne samo u Bosni nego i drugim ejaletima osmanske države. Najveći dio spomenutih ličnosti bili su potomci uglednijih begovskih porodica. Njihovi preci su u prethodnim stoljećima na bojnopolju stekli ugled i bogatstvo.

Dolaskom Osmanlija na ove prostore, izuzev jednog manjeg broja, skoro sve druge porodice srednjovjekovnog bosanskog plemstva su uništene.⁴¹ Po nekim mišljenjima, na prostorima današnje istočne Bosne i Hercegovine ostali su od srednjovjekovnog bosanskog plemstva potomci *Brankovića, Kovačevića, Todorovića, Sijerčića, Ljubovića* i *Opukovića*. Neki članovi

³⁹ E. Pelidija, *Banjalučki boj*, 352.

⁴⁰ Muhamed Filipović, *Bosna i Hercegovina – najvažnije geografske, demografske, historijske i političke činjenice*, Sarajevo 1997., 77 (dalje: M. Filipović, *Bosna i Hercegovina*).

⁴¹ Vasa Čubrilović, *Poreklo muslimanskog plemstva u Bosni i Hercegovini, Odabrani istorijski radovi*, Beograd 1983., 223 (dalje: V. Čubrilović, *Poreklo muslimanskog plemstva*); Behija Zlatar, *O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću*, Prilozi Instituta za istoriju, god. XIV, broj 14–15, Sarajevo 1978., 86 (dalje: B. Zlatar, *O nekim muslimanskim feudalnim porodicama*).

ovih porodica su davali *alajbegove, paše i vezire*. Za poslove koje su obavljali od države su na uživanje dobivali velike ziamete. Kao takve, od početka do kraja osmanske vladavine, ubrajane su u najuglednije i najznačajnije bošnjačke begovske porodice.⁴² Zato je njihov ugled bio veliki i u XVIII stoljeću.

Međutim, najveći dio porodica slavu i ugled stekle su od uspostavljanja sultanove vlasti do kraja XVI stoljeća, kada je formiran bosanski begovat, i spahije.⁴³ *“Plemićki naslov **beg** pripadao je samo predstavnicima vojnog reda.”*⁴⁴ U Bosni je još od prvih decenija XVI stoljeća prihvaćeno prešutno pravilo da sinovi ili muški članovi istaknutijih spahijskih porodica nasljeđuje timare i ziamete umrlih ili poginulih spahija. U historiji je to poznato pod imenom *odžakluk timari*.

Ta praksa je i ozvaničena poslije poraza u bici kod Siska 22. juna 1593. godine. Tada je na bojnopolju život izgubilo oko 7 000 bosanskih spahija, zajedno sa tadašnjim beglerbegom Hasan–pašom Predojevićem.⁴⁵ Zbog ranijih zasluga za državu i velikih ljudskih gubitaka, sultan Murat III je bosanskom beglerbegu Mustafa-paši Ajaspašiću 30. maja 1594. godine poslao ferman u kome ozakonjuje princip *odžakluk timara*.⁴⁶ Upravo se iz reda potomaka ovih spahijskih porodica vremenom jedan dio njihovih nasljednika imenuje i na položaj kapetana. To je posebno vidljivo u XVII i XVIII stoljeću, kada je i nastao najveći dio kapetanija.⁴⁷ *Oni su tada predstavljali vodeći društveni sloj.*

U ranijoj historiografiji i etnologiji naglašavalo se da je znatan dio bosanskog plemstva porijeklom iz Azije.⁴⁸ Kao što se ne mogu u potpunosti odbaciti, ovakva pisanja se ne mogu ni u cijelosti prihvatiti. Poznato je da su pojedinci i cijele porodice dolazile iz drugih dijelova Osmanskog carstva, pa

⁴² M. Filipović, *Bosna i Hercegovina*, 77).

⁴³ Hazim Šabanović, *Bosanski divan*, Prilozi za orijentalnu filologiju, XVIII–XIX/ 1968–69., Sarajevo 1973., 11.

⁴⁴ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, 251 (dalje: M. Imamović, *Historija*).

⁴⁵ Avdo Sućeska, *Evolucija u nasljeđivanju odžakluk timara u bosanskom pašaluku*, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, XIX/1970–71., Sarajevo 1973., 35.

⁴⁶ H. Kreševljaković, *Kapetanije*, 24–237.

⁴⁷ Milenko Filipović, *Glasinac, antropološko–etnološka rasprava. Naselje i poreklo stanovništva*, knj. 32, SAN, Beograd 1953; isti, *Modriča nekad i sad*, Geografsko društvo NR Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja, knj. I, Sarajevo 1959.

⁴⁸ B. Zlatar, *O nekim muslimanskim feudalnim porodicama*, 86.

i sa prostora Anadolije. Oni su se vremenom uklapali sa domaćim stanovništvom i gubili svoje ranije etničko obilježje.⁴⁹ Među takvima su i **Čengići**.

Za njih se tačno zna da su u Bosnu došli 1498. godine. O tome nam govori i sačuvani ferman kojeg je još 1897. godine preveo i objavio **dr. Safvet-beg Bašagić**.⁵⁰ Na osnovu usmene predaje, **Čengići** su se u tom periodu naselili na području Zagorja u selu Borija. Vremenom su se sa toga područja počeli naseljavati i u druga mjesta. Već početkom XVIII stoljeća jedan dio članova ove porodice se naselio u Ustikolini, a zatim u Foči, Višegradu, Sarajevu, te na Boljanićima i dijelom u Odžaku kod Pljevalja (tadašnji tašlički kadiluk), te Gatačkom polju. Bili su izrazito brojni.⁵¹ To nam daje i odgovor zašto je toliko **Čengića** bilo na izuzetno značajnim i visokim civilnim i vojnim položajima u Bosanskom ejaletu.

U XVIII stoljeću najznačajniji članovi ove porodice koji su bili na vrlo značajnim položajima su: **Durmiš-paša** i njegovi sinovi **Omer-paša** i **Murat-paša**. U zadnjim decenijama XVII i prvim godinama XVIII stoljeća **Durmiša-paša** je bio na položaju hercegovačkog alajbega (1688–1703.). Život je izgubio u bici kod Dabrice 1716. godine. Tu je i ukopan.⁵²

Iste godine kada mu je otac poginuo u borbi protiv crnogorskih četa, **Omer-paša Čengić** je odlukom Visoke Porte iz Istanbula imenovan na položaj hercegovačkog sandžak-bega. Tu dužnost je obavljao i u drugim sandžacima Osmanskog carstva.⁵³ I njegov brat **Murat-paša** u više navrata je obavljao dužnost hercegovačkog sandžak-bega. Prvi put na tu dužnost imenovan je 1737. godine.

U osmansko–austrijskom ratu (1737–1739.) istakao se kao vrlo uspješan vojni zapovjednik. To je posebno došlo do izražaja u njegovoj vojnoj aktivnosti kod Novog Pazara i njegove okoline. Tada je ovaj dio Bosanskog

⁴⁹ Safvet–beg Bašagić, *Najstariji ferman begova Čengića*, Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, IX, Sarajevo 1897., 437–466.

⁵⁰ Hamdija Kreševljaković, *Čengići*, Izabrana djela, knj. I, Sarajevo 1991., 388 (dalje: H. Kreševljaković, *Čengići*).

⁵¹ *Ibidem*, 400; Dr. Safvet–beg Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci u islamskoj književnosti*, Sarajevo 1986., 352 (dalje: S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci*).

⁵² H. Kreševljaković, *Čengići*, 400/401.

⁵³ Omer Novljanin, Ahmed Hadžinesimović, *Obrana Bosne 1736–1739.*, *Dvije bosanske kronike* preveli i priredili: dr. Fehim Nametak i dr. Lamija Hadžiosmanović, Zenica 1994., 64; M. Imamović, *Historija Bošnjaka*, 302.

ejaleta ponovo vratio pod sultanovu vlast i uspostavio kopnenu vezu ove pokrajine sa drugim dijelovima Carstva. Interesantno je da se spominje kao **Murat-beg Durmiš-paša zade**.⁵⁴ Sredinom XVIII stoljeća je u više navrata obavljao dužnost hercegovačkog sandžak-bega.⁵⁵

Slično je bilo i sa starijim Murat-pašinim rođakom **Bećir-pašom**. I on je dva puta u prvoj polovini XVIII stoljeća bio na položaju hercegovačkog sandžak-bega (1712–1414. i 1735–1737.). U bici kod Očakova (Ozije) zarobljen je od Rusa i pogubljen 14. jula 1737. godine. Tom prilikom je u rusko zarobljeništvo dopao i njegov brat **Jahja**, kapetan ključke kapetanije.⁵⁶ Njegov sin **Džafer-beg**, hercegovački muteselim, u dva navrata bio je na položaju kajmekama bosanskih namjesnika, prvi put 1777., a drugi 1785. godine.⁵⁷ Umro je 1787. godine. Najpoznatiji sarajevski ljetopisac **Mula Mustafa Bašeskija** zapisao je da je umro “poznati silnik Džafer-paša, najveći neprijatelj Bušatlije Mahmut-paše. Umro je na Ostrovu.”⁵⁸ Njegov sin **Ibrahim-beg** je već 1789. godine bio hercegovački muteselim sa sjedištem u Pljevljima. I njegov brat **Abmed-beg** se još 1778. godine spominje u istom zvanju.⁵⁹ **Čengići** su u XVIII stoljeću dali i četiri alajbega. Prvi među njima bio je **Kadri alajbeg**. On se navodi kao prvi od **Čengića** koji su sa Borija došli u Rotalje na Ustikolini i sagradio novi odžak. Time je udario temelje novoj grani **Čengića**. On je dužnost alajbega obavljao u Hercegovačkom sandžaku.

Drugi alajbeg iz ove porodice bio je **Hasan**. Na ovoj dužnosti se nalazi već 1711. godine kao jedan od glavnih zapovjednika osmanske vojske koja je bila mobilizirana u Bosanskom ejaletu. Navedene godine učestvovao je zajedno sa bosanskim namjesnikom **Karajilan Ali-pašom** u ratu protiv Rusa kod Pruta. On je bio glavni posrednik između seraskera osmanske vojske - vezira **Mehmed-paše Baltadžije** i ruskog cara **Petra Velikog**.⁶⁰ Pored **Gazi Husrev-bega** iz prvih godina XVI stoljeća, **Hasan alajbeg Čengić** je 1711. godine među prvim Bošnjacima imao kontakte sa najvećim ličnostima Rusije.

⁵⁴ H. Kreševljaković, *Čengići*, 401.

⁵⁵ E. Pelidija, *Banjalučki boj*, 221, 222.

⁵⁶ H. Kreševljaković, *Čengići*, 403; S. Bašagić, *Bošnjaci i Hercegovci*, 352.

⁵⁷ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746–1804.)*, Sarajevo–Publishing 1997., 261.

⁵⁸ H. Kreševljaković, *Čengići*, 407.

⁵⁹ *Ibidem*, 407.

⁶⁰ *Ibidem*, 406/7.

Salih alajbeg, sin **Zejnib-begov**, također je u prvoj polovini XVIII stoljeća obavljao istu dužnost, a sredinom XVIII stoljeća i njegov sin **Zulfikar-paša**. I **Abmed-beg Čengić**, sin **Bećir-paše**, je krajem XVIII stoljeća bio hercegovački alajbeg. Za razliku od prethodnih rođaka, koji su službu obavljali u Pljevljima (Taslidža) on je boravio u Foči.⁶¹

Pored **Čengića**, još od prvih godina osmanske vladavine, od druge polovine XV, pa u naredna dva stoljeća, na prostorima današnje Bosne i Hercegovine svojim ugledom, položajem i materijalnim dobrima ističe se više porodica. Među njima su: **Ajaspašići**, **Alajbegovići**, **Arnautovići**, **Atlagići**, **Bajezidagići**, **Bardonjići**, **Begovići**, **Bogojevići – Dautpašići**, **Boljanići**, **Borovine**, **Borovinići**, **Brankovići**, **Hercegovići**, **Firdusi**, **Isabegovići**, **Jabhjapašići**, **Juriševići**, **Katušići**, **Kopčići**, **Lakišići**, **Ljubovići**, **Malkoči**, **Minetovići**, **Novošeherlije**, **Obrenovići**, **Omerbegovići**, **Pavlovići**, **Pijalepašići**, **Popovići**, **Predojevići**, **Prodovići**, **Resići**, **Rustempašići**, **Skenderpašići**, **Sokolovići**, **Stančići**, **Starčići**, **Šestokrilovići**, **Tardići**, **Ulamapašići**, **Vilići**, **Vlahovići**, **Vraneševići** i **Vukovići – Desisaliji**.⁶²

Mnoge od navedenih porodica vremenom su izumrle, odselile ili u narednim stoljećima nisu imale onu ulogu, kakvu su imale do kraja XVII stoljeća. Vjerovatno, na takvo stanje uticale su i nove okolnosti - ratovi, gubici posjeda ili jednostavno seljenje u druge dijelove osmanske države.

To je vrijeme kada na teritoriju Bosanskog ejaleta također dolaze nove porodice koje su do 1699. godine živjele u Dalmaciji i zemljama preko Save i Dunava, a koje su Karlovačkim mirom pripale habzburškoj i mletačkoj državi. Među doseljenim porodicama koje su i u novoj sredini zadržale ugled, bogatstvo i moć bile su: **Cerići**, **Donlagići**, **Fadilpašići**, **Ibrahimpašići** (Bosanska krajina), **Karabegovići**, **Kulenovići**, **Resulbegovići i druge**.⁶³

Po svome bogatstvu i moći posebno su došli do izražaja u XVIII stoljeću **Rustempašići**. Njihovi posjedi nalazili su se na području Gornjeg Vakufa i Bugojna. U to vrijeme navedena teritorija spominju se kao Uskopje. Njen prvi poznatiji član najvjerovatnije je bio **Rustem-paša Skopljak**. U zadnjim decenijama XVII stoljeća obavljao je više značajnih državnih poslova.

⁶¹ B. Zlatar, *O nekim muslimanskim feudalnim porodicama*, 90-138.

⁶² Husnija Kamberović, *Begovski zemljišni posjedi u Bosni i Hercegovini od 1878. do 1918. godine*, Zagreb 2003. godine, 273-477.

⁶³ E. Pelidija, *Banjalučki boj*, 74.

Posljednja dužnost bila mu je muhafiz Sofije. Njegov brat *Ali-paša* bio je 1694. godine na dužnosti hercegovačkog sandžak-bega. Sin mu je *Gazi Osman-paša*, a unuk *Ibrahim-paša*. Potomci su im *Mustafa-paša* i *Sulejman-paša*, te *Rustem-pašin* sin *Abmed-paša*. On je 1725. godine imanovan na položaj hercegovačkog sandžak-bega. Odlukom vlade iz Istanbula 1727. godine bio je na čelu 5.200 mobiliziranih oficira i vojnika iz Bosne na osmansko–perzijskom frontu kod Hamadana i Isfahana. Sa njim je bio i sin mu *Rustem-beg*. Zbog ranijih vojnih zasluga Visoka Porta ga je 1727. godine imenovala za kliškog sandžak-bega. Iz istih razloga njegov otac *Abmed-paša* je 1728. godine imenovan za namjesnika Bosanskog ejaleta, a sin mu *Rustem-beg* za hercegovačkog sandžak-bega. Iste 1728. godine njihov rođak *Ali-paša Skopljak* imenovan je beglerbegom Erdibila, a *Abmed-paša* 1730. godine za beglerbega Rumelije.

Tako se *Rustempašići* mogu ubrajati u najmoćnije i najznačajnije porodice sa ovih prostora. Sa položajem išla je moć i bogatstvo. To je još više učvršćivalo njihov ugled. Od njih su potomci današnjih porodica *Sulejmanpašići*, *Idrizbegovići* i *Hamzabegovići*.⁶⁴

Među uglednijim i moćnijim porodicama Bosanskog ejaleta u XVIII stoljeću bili su i *Filipovići*. Njihovi prvi posjedi i odžak iz zadnjih decenija XVI bili su u Glamoču i Glamočkom polju.⁶⁵ Od sredine XVII stoljeća imaju posjede u selu Sredica, a nešto kasnije i u selu Rastoka kod Ključa. Vremenom su se naselili i imali posjede u selu Uzriječje kod Gornjeg Vakufa, te u Travniku.

U XVIII stoljeću dali su nekoliko ličnosti koje su se istakle kako u odbrani Bosne tako i na drugim osmanskim ratištima protiv Rusije i Perzije. Među njima su posebno poznati alajbeg *Mahmud-beg*, njegov sin *Abmed-beg*, a trojica *Filipovića: Mehmed-beg, Osman-beg* i *Bećir-beg* su poginuli 1737. godine braneci Bosnu. U odbrani Bosne za vrijeme dubičkog rata (1788–1791) život su dali *Sulejman-beg* i *Ejub-beg Filipović*.⁶⁶ Udadbeno – ženidbenim vezama već u ovo vrijeme *Filipovići* su bili u rodbinskim vezama sa mnogim tadašnjim istaknutijim i uglednijim porodicama.

⁶⁴ Ibrahim Filipović, *Filipovići, bosanska muslimanska porodica – njen postanak razvoj i uticaj u vrijeme od 1574. do 1991. godine*, Sarajevo 1991; 54.

⁶⁵ *Ibidem*, 113–118.

⁶⁶ *Arhiv Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) u Beogradu, Zaostavština Jovana N. Tomića*, red. br. 941, sign. 8711/VI, a/20, izvještaj, 29. decembar 1703. godine, Split.

U bosanskohercegovačkoj historiografiji se skoro ništa ne zna o **Selmanovićima**, jednoj veoma uglednoj i moćnoj bošnjačkoj porodici iz XVIII stoljeća. Koliko su njeni ugled i moć bili veliki govore nam i sljedeći podaci. Na ključnom položaju Hercegovačkog sandžaka 1703. godine bio je **Sulejman-paša Selmanović**. U historijskim dokumentima se navodi da je u vrijeme obavljanja povjerenog mu položaja bio u poodmakloj starosnoj dobi. Istovremeno njegovi savremenici ističu ga kao veoma čestitu osobu. Čim je imenovan za hercegovačkog sandžak-bega, Dubrovčani su mu poslali svoga izaslanika (*elčiju*) sa uobičajenim poklonima. Kao i u svim ranijim sličnim situacijama, osnovni cilj posjete dubrovačkih izaslanika bio je da u ime svoje vlade dobiju od **Sulejman-paše** pismenu potvrdu za stečene privilegije koje su imali i kod njegovog prethodnika **Redžep-paše Šeića**. Iz pismenog izvještaja vidi se da je prijem poslanika kod paše prošao dosta uzdržano.⁶⁷

Iz nepoznatih razloga **Sulejman-paša** je kratko bio na položaju hercegovačkog sandžak-bega. Da li su u pitanju njegove godine ili neki propust, iz arhivske građe nije vidljivo.

U narednom periodu imamo daleko više podataka o pojedinim značajnijim ličnostima ove porodice. Posebno se u više dokumenata naglašava da su njeni članovi uživali velike prihode iz nahije *Drobnjak*. No, u pojedinim trenucima su morali i silom oružja umirivati nezadovoljstvo ovoga plemena. Tako je 1705. godine **Mahmud-paša Selmanović** bio prisiljen da sa velikom oružanom pratnjom od Drobnjaka prikuplja poreze.⁶⁸

Godine 1741. **Mehmed-paša Selmanović** se spominje kao hercegovački sandžak-beg.^{69*} Zahvaljujući dubrovačkoj arhivskoj građi, ne samo da znamo ko je u to doba bio hercegovački sandžak-beg, nego i ko mu je od Dubrovčana bio poklisar. Kako se u dokumentu precizno navodi, te 1741. godine **Mehmed-paši Selmanoviću** u Taslidžu dolazi dubrovački izaslanik

⁶⁷ Andrija Luburić, *Drobnjaci, pleme u Hercegovini—poreklo, prošlost i etnička uloga u našem narodu*, Beograd 1930, 25.

⁶⁸ **Interesantno je primijetiti da ga dr. Safvet-beg Bašagić u svojoj knjizi "Kratka uputa u prošlost Bosne i Hercegovine" (od g. 1463–1850.), reprint izdanje, Sarajevo 1989., 184, kao ni Salih Sidki Hadžihuseinović—Muvекkit u "Povijesti Bosne", knj. 1, Sarajevo 1999., 509, 510, nigdje ne spominje. To isto se odnosi i na druge osmaniste i historičare koji su do sada pisali o Bosni i Hercegovini u XVIII stoljeću.*

⁶⁹ *Državni arhiv u Dubrovniku, Prijepisi*, 18–186 b 1, serija XXVII, podserija 4, sv. 1, dok. 14, 9. maj 1741. godine.

Orsat Čeruno sa bogatim poklonima. Kao i u drugim sličnim prilikama, Republika sv. Vlaha tražila je od hercegovačkog sandžak-bega da je zaštiti i u svim nevoljama da joj izađe ususret.⁷⁰

Za razliku od djeda **Sulejman-paše**, **Mehmed-paša Selmanović** se duže vremena zadržao na položaju. Kao i mnoge uglednije ličnosti Bosanskog ejaleta i on je nastojao da se što brže obogati. To je najbolje uspijevao održavajući poslovne veze sa Dubrovčanima. Izgleda da je to nastavio i kada je smijenjen. Iako u poodmakloj starosnoj dobi, 1768. godine se spominje kao *kajmekam* (zamjenik) bosanskog vezira sa sjedištem u Travniku.⁷¹

Uspješnu očevu karijeru nastavljaju i njegovi sinovi: **Smail-beg** i **Mustafa-paša**. U periodu od 1778. do 1782. godine **Smail-beg Selmanović** je također bio na položaju hercegovačkog sandžak-bega, a brat mu **Mustafa-paša** 1785. godine.^{*72}

Među ugledne bošnjačke porodice u XVIII stoljeću pripadaju članovi sarajevskih porodica **Dženetići**⁷³ i **Morići**.⁷⁴ Ovakvih porodica bilo je u svim sandžacima, te većim i manjim mjestima na teritoriji cijelog Bosanskog ejaleta. Mnoge porodice svoj ugled i moć su crpile ne samo iz službe ili privredne djelatnosti kojom su se bavile, nego i zbog čestitosti njenih pojedinaca u koje je lokalno stanovništvo imalo puno povjerenje. Njihov značaj u ovoj osmanskoj pograničnoj pokrajini dolazi do punog izražaja u vrijeme bečkog rata (1683–1699.), tj. u zadnjim decenijama XVII stoljeća. Tada je već bilo vidljivo opadanje autoriteta vlasti na svim razinama. Takvu situaciju koriste pojedinci i grupe. Oni, koristeći se ranijom moći ili kao hajduci i uskoci, nezakonito od naroda naplaćuju razne poreze, prireze ili otvoreno pljačkaju kako pojedince tako i cijele krajeve.

⁷⁰ Dr. Safvet-beg Bašagić, *Znameniti Hrvati, Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini*, Zagreb MCMXXXI, Izvanredno izdanje Maticе hrvatske za godinu 1931., 47.

* *Sve isto kao i u napomeni 69.*

⁷¹ *Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Šikayet defter VI*, br. 85/III, red. br. 708 VI 1567/1 1212/1797, fotokopije i regesta.

⁷² Hamdija Kreševljaković, *Dženetići, prilog izučavanju feudalizma u Bosni i Hercegovini*, Izabrana djela, knj. I, Sarajevo 1991., 340–388.

⁷³ Isti, *Prvi Morići*, Izabrana djela, knj. I, Sarajevo 1991., 324–340; Đenana Buturović, *Morići, od stvarnosti do usmene predaje*, Sarajevo 1983., 9–326.

⁷⁴ Avdo Sućeska, *AJANI, prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, Djela, knj. XXII, Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka, knj. 14, Sarajevo 1965., 145 (dalje: A. Sućeska, *Ajani*).

Da bi se nastalo stanje izmijenilo, već u to vrijeme, a posebno prvih decenija XVIII stoljeća, dolazi do izražaja jedna nova institucija poznata pod imenom *ajanluk*. To je lokalno-upravna funkcija koju priznaje i legalna vlast.⁷⁵ Ime je nastalo od arapske riječi *ajan* i upotrebljavana je u značenju *ugledan čovjek* ili *ugledni ljudi*.⁷⁶ To bi u nekom smislu odgovaralo latinskoj riječi *eligere*, odnosno francuskoj *elite*, što znači *izabrani ljudi, odličnici, "cvijet" nekog društva, neke zajednice* ili *odličan, otmjen*.⁷⁷ Oni se javljaju kao važan faktor u rješavanju najosjetljivijih pitanja u Ejaletu. Zato su i poznati pod imenom *vilajetski ajani*.⁷⁸ Birani su iz reda lokalnog stanovništva koje je cijeno njihovo poštenje i znanje potrebno za određena pitanja. Zato su *ajani* i pokazivali veliki interes za poreze i njihovo prikupljanje, razrezivanje i ubiranje izvanrednih nameta, onemogućavanje svakog vida nasilja i nezakonitosti, čuvanje i osiguranje javnog reda i mira, suzbijanja krijumčarenja, mobilizaciji vojske i njenom snabdijevanju, izgradnji fortifikacionih objekata i slično.⁷⁹

Vremenom u Bosni i kapetani postaju nosioci *ajanluka*.⁸⁰ Time se vodeći društveni sloj Bosanskog ejaleta još više učvršćuje. Njihov ugled i značaj postaje još veći od 1737. godine. Naime, pred velikom opasnosti od gubitka Bosne u korist Austrijske monarhije, tadašnji bosanski namjesnik **Ali-paša Hekim-oglu** je u svoju travničku rezidenciju pozvao sve najznačajnije i najuglednije ličnosti Bosanskog ejaleta. Sastanak je održan u subotu **13. juna 1737. godine**. Ovako precizan podatak znamo zahvaljujući Dubrovčanima. Oni su sve vrijeme osmansko-austrijskog rata 1737–1739. godine veoma pažljivo pratili šta se dešava u njihovom susjedstvu i o tome ostavili brojnu dokumentaciju.⁸¹ Do sličnih sastanaka i ajanskih vijeća dolazi u narednim decenijama. To je posebno bila praksa u svim kriznim, a najviše ratnim vremenima. Tada su bosanski namjesnici pozivali na okupljanje bošnjačku elitu

⁷⁵ *Ibidem*, 15.

⁷⁶ Bratoljub Klaić, *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Priredio i dopunio Željko Klaić, Zagreb 1974., 350.

⁷⁷ A. Sućeska, *Ajani*, 87.

⁷⁸ *Ibidem*, 82-117.

⁷⁹ *Ibidem*, 193-197.

⁸⁰ *DAD, Lettere e commisioni di Ponente*, 55 19. 07. 1737. godine; vidi: E. Pelidija, *Banja-lučki boj*, 295 297.

⁸¹ A. Sućeska, *Ajani*, 200-204.

i donosili odgovarajuće odluke.⁸² *I ovo nam govori o samosvijesti bošnjačkog naroda iz ovog perioda.*

Od 1702. do 1800. godine u Bosanskom ejaletu bilo je 69 namjesnika, Neki od njih su i po više puta bili na ovom položaju. Među tim namjesnicima bilo je devet ličnosti domaćeg porijekla. To su: *Mustafa-paša Ferhadpašić – Banjalučanin* (1708.), *Maglajac Sefer-paša, Bosanac* (1709/1710.), *Bosanac Sari Ahmed-paša* (1711/1712.), *Bošnjak Sari Mustafa-paša* (1715/1716.), *Bosanac Gazi Ahmed-paša Rustempašić* (1728.) dva puta *Bosanac Hadži Mehmed-paša Kukavica, Fočak* (1752/53.; 1757/58.), *Abdulah-paša Defterdarević, Sarajevo* (1780.) i *Miralem Mehmed-paša, Bosanac iz Uskoplja* (1789.).⁸³ Interesantno je primijetiti da je u pojedinim kriznim periodima Visoka Porta upravo na čelo ove pokrajine imenovala domaće ljude. To nije bilo slučajno. Vodeće ličnosti Osmanskog carstva su znale da upravo Bošnjaci na najbolji način mogu riješiti nastale probleme. To se vidi na primjeru *Mehmed-paše Kukavice*. On je poslije desetogodišnje pobune muslimanskog stanovništva (1747–1757.) uspio slomiti otpor nezadovoljnika i na cijeloj teritoriji Bosanskog ejaleta ponovo uspostaviti legalnu vlast.⁸⁴ Centralna osmanska vlada iz Istanbula je slično koristila ugled, te poznavanje lokalnih prilika i kod drugih uglednih domaćih ličnosti.

U jednoj pjesmi koja je posvećena Boju pod Banjom Lukom navode se najuglednije ličnosti i predstavnici porodica koji su izgubili život u slijedećim stihovima:

*“Pogibe mi beže Atlagiću,
Desno krilo od turske krajine,
Dva Firdusa od bila Livna,
Sa vrh Bišća dva Bešerevića,
Od Petrovca tri Kulenovića,
Iz Sarajva Čurčić Jašar-beže,*

⁸² S. S. Hadžihuseinović–Muevkkit, *Povijest Bosne*, 1, 445–626; S. Bašagić, *Kratka uputa*, 181/182.

⁸³ Alija Bejtić, *Bosanski namjesnik Mehmed-paša Kukavica i njegove zadužbine u Bosni (1752–1756. i 1757–1760.)*, Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom vladavinom, V–VI, 1956–1957., Sarajevo 1958., 76–114.

⁸⁴ *Boj pod Banjom lukom godine 1737.*, Narodna pjesma, Zabilježio i popunio BEG KAPETANOVIĆ LJUBUŠAK, Sarajevo 1888., reprint izdanje, 39.

Beg **Ljubović** s' Nevesinja ravna,
 Od Trebinja dva **Pašića** mlada,
 Od Zvornika stari **Ali-aga**,
 Od Gradašca tri **Gradašćevića**,
 Iz Travnika **Hasan Effendija**,
 Od Glamoča tri **Filipovića**,
 Dva **Repovca** bega iz Neretve,
 Beg **Ždralović** iz Skolja gornjega,
 Beg **Ljubunčić** od sela Čuklića,
 Od širokog polja Livanjskoga,
 Tri **Kopčića** od bijelog Duvna,
 Od Zagorja **Čengić Osman-beže**,
 Od Glasinca **Babić Alaj-beže**,
 Od Pljevalja dva **Selmanovića**,
 Od Čajniča tri bega **Sijerčića**,
 Beg **Branković** od sela Kovanja,
 Od Sokolca tri **Šahinpašića**.
 Beg **Tanković** sela Rakitnice,
 Od Novoga **Cerić Murat-beže**,
 Beg **Badnjević** sa turske krajine,
Dizdar – aga od jajačkog grada,
 I dvadeset mladih kapetana.⁸⁵

I narodni pjevač je bio svjestan ko u XVIII stoljeću čini bošnjačku elitu. Kada se uporede historijski podaci i sama pjesma, uočavamo koliko se u većini poklapaju imena porodica bošnjačke elite XVIII stoljeća sa mišljenjem narodnog kazivača.

Kada imamo u vidu navedene podatke, onda nam mnogi događaji u Bosni i Hercegovini XVIII stoljeća postaju još jasniji. Gledajući u cjelini, bošnjačka elita XVIII stoljeća imala je izuzetno značajno mjesto i ulogu u rješavanju lokalnih pitanja. Dalja istraživanja na ovu temu dat će nam potpunije odgovore na brojna pitanja iz ovoga vremena

ABSTRACT

The 1699 Treaty of Karlowitz had far-reaching consequences for the Ottoman Empire as a whole, and in particular for its European frontier provinces. The most striking instance of this is the Bosnian eyalet. In the period preceding it, too, the local population played a decisive part in defending Bosnia from attack by Austrian and Venetian forces. This was to become especially pronounced during the three wars waged in the Bosnian eyalet during the 18th century (1714-1718, 1737-1739 and 1788-1791). Many inadequately informed people have wondered how it was that this province could remain under the sovereignty of the Sultan. However, once one familiarizes oneself with the condition, circumstances and, in particular, the views of the local population, it is not hard to answer the question. This was a time when almost all social classes in Bosnia were involved in the defence of the province, for which appropriate defensive measures were taken. Many new fortresses were built, and several previously derelict fortresses and fortifications were repaired. A number of new captaincies were added to those already established. Much was done to improve communications between the province's urban centres. However, the crucial factor was the mindset of the people of that time, who saw Bosnia as their only homeland, and for that reason were resolute and successful in its defence in times of crisis. They did this not for the Sultan and the Ottoman state, but for their own sakes, out of their own patriotism.

An important part was played in all this by prominent individuals and entire families, whose members traditionally held high civilian and military posts. As a rule, they were notable, well-respected and prosperous people. Unlike the elites of certain other milieux, the 18th Bosniac elite was for the most part linked by a network of connections with all social strata, and as such it shared the fate of "ordinary" people. This paper goes into greater detail on these individuals and families and the positions they held. Some of these facts are already known, while others are revealed here for the first time. This is just part of a fascinating topic that merits comprehensive and in-depth treatment, since it is in fact one of the lacunae in the historiography of Bosnia and Herzegovina.